

Horace Engdahl: Tal till Elfriede Jelinek

Talare

Horace Engdahl
Litteraturkritiker

Datum

10 december 2004

Eders majestäter, eders kungliga högheter, mina damer och herrar,

Det första man förundras över när man läser Elfriede Jelinek är den egendomliga, blandade stämman som talar ur hennes texter. Författaren är överallt och ingenstans, står inte bakom det hon säger men överlåter heller aldrig makten åt sina diktade gestalter, så att de skulle ge illusion av att existera utanför hennes språk. Det enda som finns är denna ström av mättade satser, som tycks sammanfogade under högt tryck och inte har plats för några ögonblick av avslappning.

Elfriede Jelinek öppnar avsiktligt sitt verk för de klichéer som uppfyller medierna, reklamen och populärkulturen, vår tids kollektiva undermedvetna. Hon manipulerar koderna i kiosklitteratur, serier, TV-såpor, pornografi och hembygdsroman, så att det inneboende vanvettet i dessa skenbart harmlösa konsumtionsfenomen lyser igenom. Hon härmar de fördomar vi aldrig skulle gå med på att vi hyser och uppfångar bakom det sunda förnuftet ett giftigt mummel utan ursprung och adressat, massans röst. Hon har sagt att hon knackar på språket för att höra den dolda ideologin, som när en läkare knackar på patientens bröstorg. Bestörta märker vi hur klassförtrycket, sexismen, chauvinismen och historieförfälskningen ekar i det dagliga pratet. Sporten verkar med ens suspekt: militärisk drill, uniformsliknande dräkter, kulten av det starka och segrande. Naturen: en politisk fälla. Det österrikiska alplandskapet har varit den perfekta dekoren för hennes förstöring av idyllen.

När våra vanliga ideal och lyckodrämmar spelats upp med Elfriede Jelineks instrumentering av hjärtlösa ordlekar, makabra metaforer och otäckt skeva klassikercitat, blir de aldrig mera sig själva. Hennes insinuanta ton framkallar likt ett infraljus civilisationens dolda skrift. Där vi nyss såg ett normalt samhälle ser vi en fastlåst ordning av manligt/kvinnligt, övervåld och underkastelse, jägare och byte. Ja, vi tvingas inse att vi finner jägarens språk sexigare än bytets.

Elfriede Jelineks samhällskritik formuleras inte från det bättre vetandets trygga distans utan ur djupet av en undantagslös besmittelse.

De döda i hennes böcker återvänder inte för att trösta utan för att vittna. Vålnaderna är lika talrika som de levande, gränsen mellan dem är flytande. Kvinnans existens liknar vampyrens, på en gång levande och död, eftersom hennes utlevelse är förbjuden. Några av Elfriede Jelineks hjältinnor är som stigna ur det förra sekelskiftets manliga skräckfantasier om blodsugande honmonster. Som arvtagare till den långa linjen av språkkritiska författare i Österrike från Johann Nepomuk Nestroy till Ingeborg Bachmann och Thomas Bernhard, vet hon samtidigt hur viktigt det är att punktera undergångens patos. Hennes parad av olyckliga prinsessor ur sagan och verkligheten i dramaviten *Der Tod und das Mädchen* förtätas i bilden av Marilyn Monroes blonda hår som väller fram i springan när man lägger på kistlocket vid hennes begravning. Blixtnabbt kommer den avkylande jämförelsen ”...likt skum som pyser ut ur en brandsläckare”.

De litterära genrerna bleknar bort under Elfriede Jelineks hand. Hennes pjäser är inte teater utan ”texter som skall talas”, befriade från rollernas tyranni. Häpna har regissörerna funnit att det hon satt i händerna på dem är ett material för att revolutionera teatern.

Hennes romaner – de snälla flickornas nitlotter i *Die Liebhaberinnen*, ungdomsrevoltens mördande logik i *Die Ausgesperrten*, självstympningens estetik i *Die Klavierspielerin*, den oändliga upprepningen av penetrationens enkla faktum i *Lust*, kvinnoskändandets ABC i *Gier* – bryter glatt mot den klassiska berättarkonstens lagar. Författaren behåller ordet och betraktar sina gestalter närmast som insekter under en glaskupa. Det är hennes satser som är händelserna. Genom den musikaliska växlingen av stämmor och motstämmor uppstår en värld, genomlyst av hennes livgivande raseri.

Vad är en hjälte i ett litterärt verk? Det är, bortsett från alla skillnader, någon som har rätt gentemot sin omgivning. I den manliga modernismen har det ofta varit författaren själv, förklädd till den ensamma stämmans utstötta jag. Sådant inbjuder till inlevelse och identifikation, och därigenom uppkommer litteraturens eviga karaokeeffekt, där man som läsare liksom sjunger med i refrängen. Svårigheten att läsa Elfriede Jelinek består i att det inte finns någon sympatisk föfarröst som läsaren kan vila ut hos och identifiera sig med. Det

är ett uppvaknande från läsandets narcissism.

Hennes författarskap ger kanske en mörk bild av samhällslivet, men hon är ingen pessimist, för i pessimismen finns i allmänhet ett stänk av självmedlidande och en utsagd vädjan. Snarare gnistrar i hennes förbannelser en oförskämd munterhet utan hopp, strålarna från en svart sol.

Högt ärade Elfriede Jelinek! Kvinnan är samhällets ironi, säger Hegel. Ni har med Era skrifter givit en ny giltighet åt en kättersk feminin tradition och utvidgat den litterära konsten. Ni förhandlar inte med Ert samhälle och Er tid och anpassar Er inte till läsarna. Om litteraturen enligt sin bestämmelse är en kraft som inte tar hänsyn till någonting, är Ni idag en av dess sannaste företrädare.

Taggar

2000-tal, 2004, Hyllningstal, Man, Nobelpriset, Svenska Akademien

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/horace-engdahl-tal-till-elfriede-jelinek>